IV.2 Člověk a univerzum

Maharal rozvíjí své pojetí člověka na nespočtu míst svých spisů a lze bez nadsázky říci, že Maharalova teologie je natolik antropocentrická, že popis univerza je cele ovládán snahou popsat vztahy mezi jednotlivými rovinami existence a člověkem. *Kázání na šabat tšuva* obsahuje pasáž, která příhodně shrnuje téma člověka v Maharalově myšlení, a proto ji ocituji v jejím celku:

> Stvořitel stvořil formu [člověka] ke svému obrazu a podobě, ve všech ohledech tak, aby bylo toto jeho stvoření dokonalé a úplné. Ne snad že by Hospodin, budiž požehnán, měl nějakou podobu a formu. Avšak stvořil člověka jako tělesnou podobu sebe jakožto stvořitele netělesného, budiž vyvýšen. Je to myšleno tak, že Hospodin, budiž požehnán, je mezi horními věcmi králem nad vším, co existuje nahoře i dole. Podobně tomu stvořil Hospodin, budiž požehnán, člověka v tělesné podobě, takže uspořádání (*tavnit*) a obraz (*selem*) člověka ukazuje, že člověk je králem nad tím, co existuje dole. Proto člověk jako jediný kráčí vzpřímeněji než ostatní dolní bytosti, jež kráčejí sehnuté jako sluha, jenž je skloněný před svým pánem. V tom vykazuje člověk, jenž kráčí se vzpřímenou postavou, svým hmotným tělem podobnost s Králem všech králů. A dále: Hospodin, budiž vyvýšen, je vším a vše bylo stvořeno pro něj a k jeho úctě. A stejně je člověk mezi spodními věcmi vším a vše bylo stvořeno, aby mu sloužilo. Proto má člověk všech šest směrů. Jeho hlava míří k nebesům, nohy k zemi a tělo do čtyř směrů, z čehož je vidět, že člověk je vším. Zvířata totiž nemají hlavu k nebesům. Předtím, než člověk zhřešil, zahrnoval svět v jeho celku – dokud nezhřešil. [Poté] jej Hospodin, budiž vyvýšen, zmenšil, takže úplně celý svět nezahrnuje. V každém případě v něm z určitého pohledu celý svět zůstává obsažen, neboť má šest směrů, tedy vzhůru, dolů a do čtyř stran. Všechny lidské údy, i když jsou přítomny i u zvířat, poukazují k činostem, jež nacházíme u Hospodina, budiž vyvýšen, takže [je zřejmé,] že byl člověk stvořen ve své tělesné formě zcela k obrazu Božímu. Činy Boha, budiž vyvýšen, z něj vycházejí směrem k recipientovi jako dobré, ale pocházejí z něj i činy [vnímané jako] opačné, což odpovídá pravé a levé straně. Tomu odpovídají párové části těla – člověk má dvě oči, pravé a levé, což ukazuje, že oko Hospodina někdy působí dobré a jindy zlé. A stejně tak uši, neboť Bůh někdy slyší od lidí modlitbu, což je [jim] k dobru, avšak jindy od nich slyší výčitky, [což jim] působí zlo. Pouze jazyk má člověk jen jeden. To, že u jazyka není vhodné, aby byly

> dva, je proto, že řeč, to je člověk sám. Neboť člověk je živočich obdařený řečí (*ḥaj medaber*) – takto je člověk kategorizován. Kdyby pak měl člověk dva jazyky, byl by člověk, jenž má být jednotný, vlastně podvojný, což není případné. Z toho se ozřejmuje, jak vysoko stojí jazyk, jenž vlastně odpovídá člověku, avšak také nízkost, jež v jazyku je – totiž nízkost pomluvy, což je nízkost, jež člověka zasáhne v jeho celku, takže člověk jako takový je zkažený, protože člověk je živočichem obdařeným řečí.[24]

Maharal zde usiluje o charakterizaci člověka jako druhu, o vymezení jeho pozice vůči zbytku stvoření, o naznačení etického aspektu lidské existence i o postižení vztahů člověka a Boha. Pokusím se nyní jednotlivé aspekty Maharalovy antropologie podrobněji vysvětlit a naznačit jejich vzájemná usouvztažnění. Maharal zařazuje člověka do hierarchie stvořeného světa v pasáži spisu *Tif'eret Jiśraʾel*, jež současně naznačuje, že člověk má v této hierarchii zcela jedinečnou pozici:

> Je známo, že člověk je na páté úrovni. První úrovní jsou nesložená jsoucna (*pšuṭim*), druhou úroveň představují jsoucna složená (*murkavim*), bytosti, jež nevydávají zvuk (*domemim*), jsou úrovní třetí, živočichové pak čtvrtou. Člověk je na úrovni páté. Mojžíš vystoupil na předposlední, nejvyšší úroveň a sestoupil dolů až na pátou úroveň.[25]

Maharal v této pasáži, stejně jako i jinde, vymezuje jednotlivé úrovně jsoucna (*madregot ha-nimṣaʾim*): úroveň jednoduchých, nesložených prvků (*madregat pšuṭim*), kam patří čtyři základní elementy (*jesodot*), tedy země, voda, oheň a vzduch. Následuje úroveň neživých věcí, jež jsou ze základních elementů složeny (*madregat murkavim*), po ní pak úroveň rostlin (*madregat ṣomḥim*)[26] a úroveň živočichů (*madregat baʿalej ḥajim*). Nad nimi nakonec stojí úroveň člověka, jejž Maharal ve shodě s aristotelským pojetím definuje jakožto „mluvícího živočicha" (*madregat baʿalej ḥajim medabrim*)[27] a chápe jej jako mikrokosmos:

---

[24] *DŠT*, s. 77.

[25] *TJ*, s. 67.

[26] Maharal zmiňuje úroveň rostlin v paralele v *NO*, sv. 1, s. 121: „Existuje pět [úrovní] spodních stvoření: jednoduchá, složená, neživá, rostliny, zvířata a člověk" (כי הנבראים התחתונים הם חמשה פשוטים מורכבים דוממים צומחים בעלי חיים והאדם).

[27] Kleinberger, *Ha-maḥšava ha-pedagogit*, s. 30–31.

> Člověk je stvořen z nejvyšších i z nejnižších [rovin bytí]. Díky tomu člověk usebírá to nejvyšší i to nejnižší, takže vznešené a nízké se stává jedním. Nejedná se pak o vznešené a nízké zvlášť. Proto byl také člověk stvořen až jako poslední, neboť věc, jež usebírá vše, musí přijít jako poslední.[28]

> Člověk v sobě sjednocuje všechny úrovně stvořeného bytí: To nejvyšší i to nejnižší se stává jedním díky člověku.[29] Člověk touto svou rozkročeností naplňuje vůli Boha Stvořitele.

> Stvořil člověka, jeho duši s použitím nejvyšších úrovní a jeho tělo z úrovní nejnižších. […] Hospodin, budiž požehnán, si přeje jediný svět, proto stvořil člověka z nejvyšších i nejnižších úrovní.[30]

Maharal vysvětluje tuto skutečnost ze dvou úhlů. Zaprvé, člověka chápe jako organicky spojeného s úrovněmi bytí, z nichž je stvořen. Bylo-li cílem stvoření dosažení vnitřní harmonie, nemohl být člověk stvořen ani pouze z vyšších, ani pouze z nižších úrovní, „aby v díle stvoření nevznikla žárlivost“.[31]

Jako stvořená bytost člověk s ostatními živými bytostmi sdílí tělesnost a rovinu vitální duše: „Člověk sdílí s ostatními přírodními živými bytostmi mnoho aktivit, jež se odehrávají na rovině vitální duše (*nefeš ḥijuni*), jež je v člověku a již sdílí s ostatními živými bytostmi přirozeného světa.“[32] Na rozdíl od andělů tak musí člověk jíst a kompenzovat tím svou inherentní nedostatečnost, plynoucí z hmotného těla.[33] Současně však člověk ostatní živé tvory přesahuje a ti mu jsou podřízeni: „Veškeré stvoření, včetně zvířat, bylo stvořeno pro potřeby člověka a z tohoto hlediska má vazbu na člověka, jenž je v rámci stvoření dokonalý.“[34] Svět pak cílí k mesiášské době:

---

[28] *DŠG*, s. 194.

[29] Tamtéž, s. 194: עליונים ותחתונים הם אחד על ידי אדם אחד.

[30] Tamtéž, s. 195.

[31] Tamtéž, na základě Rašiho komentáře ke Gn 2,7 (ד"ה ויפח) na základě *GnR* 12:8.

[32] *TJ*, s. 8. Srov. *ḤA*, sv. 3, 227.

[33] *GA*, sv. 1, s. 17 ke Gn 1,21, ד"ה והרג: „Nutnost jíst se pojí pouze s člověkem, a nikoli s anděly. Je to proto, že člověk, tím, že patří k spodním [stvořením], se vyznačuje nedostatečností, kterou je však možno doplnit. Proto jedení slouží člověku k tomu, aby doplnil to, co mu chybí.“
לא שייך אכילה רק באדם ולא במלאכים וזה כי האדם בעבור שהוא מן התחתונים והאדם בריאה חסרה שאפשר להשלים ולפיכך האכילה היא לאדם להשלים מה שחסר.

[34] *BHG*, s. 142.

> [Člověk] je účelem (*tachlit*) všeho stvoření, jež Svatý, budiž požehnán, stvořil ve svém světě. […] A konečný účel (*tachlit*) předchází vše, neboť vše bylo stvořeno pro tento účel. Proto člověk, jenž je účelem, vše předchází, a proto byl duch mesiáše stvořen prvního dne [tvoření]. Člověk je totiž účelem všeho stvořeného, co je ve světě, a konečným cílem celého světa (*tachlit kol ha-ʿolam*) je mesiáš.[35]

Jak jsem ukázal, člověk, stvořený jako poslední, v sobě podle Maharala zahrnuje celý stvořený svět a je tak mikrokosmem, jenž má aktivní roli, spočívající v udržování rovnováhy mezi vyššími a nižšími úrovněmi univerza. Přestože svět byl stvořen pro člověka (jeho vzpřímenost jej odlišuje od zvířat a symbolizuje jeho analogii k Bohu),[36] člověk má současně univerzální kosmickou odpovědnost, protože jakožto světová osa (*axis mundi*) propojuje jednotlivé vzájemně hierarchizované úrovně stvoření.[37] Člověk ruší rozdělení (*ḥiluḳ*) a antagonismus (*hitnagdut*), jež před jeho vstupem do světa mezi úrovněmi stvoření existovaly. Člověk zajišťuje provázanost (*hitḳašrut*) mezi jednotlivými rovinami bytí a ustavuje mír (*ʿośeh šalom*). Tuto kosmickou roli právě stvořeného člověka formuluje Maharal ve spisu *Gur arje*:

> [Člověk] byl stvořen jak z vyšších, tak z nižších úrovní, aby mezi nimi nebylo řevnivosti (*ḳinʾa*). […] Z toho plyne provázanost jednotlivých světů (*ḳošer ha-ʿolamot*), neboť prostřednictvím člověka mohou být vyšší a nižší úrovně sjednoceny. A kdyby nebylo člověka, panovala by ve stvořeném světě řevnivost. Řevnivost zde znamená oddělení (*ḥiluḳ*) a antagonismus (*hitnagdut*), jež se v rámci existujícího [světa] nacházely, neboť vyšší úrovně bytí jsou podobny Svatému, budiž požehnán, zatímco nižší úrovně bytí podobnost se Svatým, budiž požehnán, nemají. Nebylo zde proto jednoty (*aḥdut*) a provázanosti (*ḳišur*) a bylo zapotřebí, aby byl stvořen člověk, v němž je vše existující propojeno (*bo jitḳašru ha-nimṣaʾot*) a jenž ustavuje mír (*ʿośe šalom*) a provázanost mezi tím, co je výše a co je níže, a sjednocuje vše (*meʾaḥed ha-kol*).[38]

---

[35] Tamtéž, s. 104.

[36] Kleinberger, *Ha-maḥšava ha-pedagogit*, s. 36.

[37] *DŠG*, s. 203: „Člověk je završením (*hašlama*) všecho stvoření. Stvořených bytostí jsou tři druhy: existují stvoření ve vzduchu, například ptáci, existují stvoření ve vodě, například ryby, a existují stvoření na zemi, což je člověk a ten udržuje v bytí vše ostatní, neboť kdyby nebylo člověka, nic z ostatního stvoření by nemělo trvání."

[38] *GA*, sv. 1, s. 21 ke Gn 1:26, ד"ה יש קנאה (ed. Hartman, sv. 1, s. 43).